

Avrupa Birliği Sürecinde Türkiye’de Bilgi Hizmetleri = Turkey’s Information Services During European Union Process

Doç. Dr. Doğan Atılgan

Turkish Abstract: Bilgi toplumu, Bilgi çağı, araştırma geliştirme çalışmalarını, bilgi erişim, bilgi gereksinimi gibi kavramlar gelişmiş toplumlarda önemli kavramlar haline gelmiş ve ilerlemenin ön koşulu sayılmışlardır. Avrupa Birliği araştırma geliştirme faaliyetlerine önemli bir bütçe ayrılarak bilgi toplumu olma yolunda büyük bir yol almıştır. Avrupa Birliğine aday olan ülkemizde ise bu konuda henüz alınması gereken oldukça uzun bir mesafe bulunmaktadır. Bu yazıda Avrupa Birliği ülkelerinde araştırma geliştirme konusunda yapılanlar ve ülkemizdeki bilgi hizmetleri ele alınmıştır.

Abstract: Information society, information age, research and development studies, information acquisition, information requirements have become common concepts for developed countries and respected as primarily pace of improvement. European Union proceeded greatly to be an information society by allocating serious budgets for research and development activities. As a candidate European country, Turkey has a long way to become an information society. In this paper, research and development activities in European Union countries and information services in Turkey are studied

Giriş

Avrupa Birliği, 21.yüzyılı, bilim ve teknoloji etkinliğinin geride bıraktığımız yüzyıldan daha fazla hissedileceği bir süreç olarak tanımlamaktadır. Geleceğe umutla bakabilmek ve bilgi toplumunun öngörülerini yerine getirebilmek için, araştırma ve geliştirmeye önem vermek, bu alana büyük yatırımlar yapmak gerekmektedir. Avrupa Birliğin de, 1990’lı yıllarda, ulusal teknoloji öngörülerinin başında, bilgi ve iletişim teknolojileri ilk sırada yer almaktadır. (TUSIAD:2001: 82)

Bilgi toplumunun, bilgi ve iletişim teknolojilerinin yanında, önemli bir unsuru da insan gücüdür. Sanayi toplumunun önde gelen ülkeler arasında yer alabilmek için emeğe, doğal kaynaklara ve enerjiye dengeli bir biçimde sahip olmayı gerektiriyordu.. Bilgi toplumunda ise bilgi ve bu bilgiyi işleyerek yeni bilgiler üretecek insan gücüne sahip olmak zorunlu bir hal almıştır. Research For Advance Communication System (RACE) tarafından yapılan ve 1999 yılında yayınlanan raporda, bilgi toplumu, toplumsal, kültürel, ekonomik yaklaşımlarla tanımlanmakta ve bilgi ekonomisinin çarkları anlatılmaktadır. (TUSIAD:2001:21). Bilginin gittikçe önem kazanan ağlar üzerinden iletiği küresel bir ekonomi olarak tanımlanan bilgi ekonomisinin çarkları arasında diğer etmenlerle birlikte Ar-ge çalışmaları, önemli yer tutmaktadır.(TUSIAD:2001:60)

Avrupa Birliği’nde AR-GE çalışmaları

1957 yılında Avrupa Ekonomik Topluluğunun kuruluşunu sağlayan Roma antlaşmasında, araştırmaya yönelik maddeler bulunmamakta idi. Avrupa Topluluğunun Amerika ve Japonya’da gelişen pazarlarla rekabet edebilmesi için programlarında değişiklikler yapılmış ve 1986 yılında tek Pazar oluşturulması kararlaştırılmıştır. 1987 yılında yürürlüğe giren, “Tek Avrupa Senedi”nin araştırma ve geliştirme bölümünde Avrupa sanayinin bilimsel ve teknolojik temellerini güçlendirmek yer almıştır. (Pak:2000:905).

Tek Pazar oluşumundan günümüze Avrupa Birliğinin araştırma geliştirme politikaları çok yıllı çerçeve programlarla belirlenmiştir.(Pak: 2000:905)

Birinci çerçeve programda birlik tek Pazar olarak planlanmıştır. İkinci çerçeve programda öncelik bilgi teknolojileri ve endüstriye teknolojilere verilmiştir. Üçüncü çerçeve programda araştırma sonuçlarının yayılması, yaşam bilim ve teknolojileri ile eğitime önem verilmiştir. Dördüncü çerçeve program ise sosyo-ekonomik araştırmaya yönelik bir program olmuştur.

1998-2002 yıllarını kapsayan beşinci çerçeve program, tüm bunların bir sentezini oluşturmuş ve Avrupa insanının yaşam kalitesini artırmaya yönelmiştir.

Avrupa Birliğinin Beşinci Çerçeve programında, bütçeden en büyük pay “bilgi toplumu teknolojileri” programına ayrılmıştır. Bu programa toplam bütçeden %24.1 lik payla 3.6 milyar Euro ayrılmıştır.(Özcivelek: 2000:41)

Bilgi toplumu teknolojileri, kendi alanlarının dışındaki alanları da etkileme potansiyeline sahip olduğundan .enformasyon ve iletişim teknolojilerine yapılan yatırım, ekonominin bütünü üzerinde etki etmektedir.

Avrupa Birliği Bilgi Toplumu Teknolojileri Programında, yaşam kalitesinin yükseltilmesi hedefiyle katma değerli ürün ve hizmetleri yaratmak, yeni iş imkanlarını artırmak hedeflenmektedir. Program kapsamında dört ana eylem planı belirlenmiştir (Özcivelek: 2000: 44).

- Bunlar: 1) Vatandaşlar için sistem ve hizmetler,
2) Yeni çalışma yöntemleri ve elektronik ticaret,
3) Çoklu ortam içerik ve araçları,
4) Temel teknolojiler ve alt yapılar.

Bu eylem planı kapsamına giren konular başta olmak üzere, pek çok alanda kendisine hedef olarak AB’ yi seçen Türkiye, bu hedefine ulaşmak için önemli adımlar atmaktadır.

Konumuz kapsamında bugüne kadar, Avrupa boyutunda pek çok program ve projeye katılmış olmakla birlikte, bilgi politikamızı hızla AB politikalarıyla eşit düzeye çıkarmak zorundayız. AB “bilgi toplumu” çağına girildiğinin bilinci ile hareket etmekte, toplumsal amaç ve eylemlerini bu bağlamda yönlendirmektedir. Geçtiğimiz yüzyılda gelişmiş ülkeler, araştırma ve geliştirme faaliyetlerine önemli yatırımlar yapmışlar, gelişmişlik düzeylerini yükselterek daha fazla katma değer elde etmişlerdir.

Ülkemizde, araştırma ve geliştirme faaliyetlerine yapılan yatırımla, kimi AB ülkelerinde yapılan harcamalar kıyaslandığında, Gayri Safi Yurtiçi Hasılaya oranları Türkiye’de %0.49 Yunanistan da %049, Fransa da %2.18, Almanya da %2.29 dur (Pak:2000: 907).

Ülkemizde gerçekleşen Ar-Ge çalışmaları incelenerek ve bu alana yönelik yatırımlar dikkate alındığında, bilgi toplumu olma yolunda uzun bir sürece gereksinim duyacağımız anlaşılmaktadır.

Türkiye’de Durum

Türkiye’de bilgi toplumu olma yolunda, ulusal politika oluşturma çalışmaları TUENA projesiyle başlatılmıştır. TUENA projesinde, Avrupa Birliğinin 5. çerçeve programında en büyük payı ayırdığı bilgi toplumu teknolojileri alanında, çok kapsamlı çalışma ve araştırmalar gerçekleştirilmiştir. Bu çalışma ve araştırmalar yanında TUENA’ da, şu temel sorulara yanıt aranmıştır

1. Enformasyon teknolojisi alanındaki konumumuz ve birikimimiz nedir?
2. Dünyadaki teknolojik kurumsal eğilimler ve gelişmenin yönü nedir?
3. Dünyadaki gelişmeler ışığında, gelecekte ülkemizde gereksinim ve talep ne olacaktır?
4. Enformasyon teknolojisi alt yapısının kurulmasında ulusal katkıda bulunabileceğimiz alan, ürün ve hizmetler nelerdir?
5. Enformasyon teknolojisi alanında, nasıl bir kurumsal yapılanma ile öngörülen hedeflere ulaşılabilir.

TUENA Raporunda belirlenen hedefler ve içeriğinin incelenmesi sonucunda da anlaşılacağı gibi ağırlık, alt yapı ve teknolojiye verilmiştir. Bu raporda, bilgi hizmetleri ve bilgi merkezleri boyutu yeterince irdelenmemiştir.

Türkiye'nin bilgi toplumu olma yolunda gereksinim duyacağı bilgileri hizmete sunan bilgi merkezlerinin durumunu ele aldığımızda, karşımıza çıkan tablo bilgi merkezi türleri ve hizmetlerine göre farklılıklar göstermektedir.

Bilgi Merkezlerinde Durum: Türkiye'deki Bilgi merkezi ve kütüphaneler örgütlendikleri ya da bağlı oldukları kurumlara göre farklılıklar göstermektedir.

Türkiye'nin en yaygın bilgi merkezine sahip olması gereken ve eğitim ile iç içe olan okul kütüphanelerimiz, Milli Eğitim Bakanlığına bağlı olarak hizmet vermektedir. Ancak kimi özel eğitim kurumlarını bir kenarda tutarsak diğer ilköğretim okulları ve liselerde kütüphanelerin istenilen düzeyde örgütlenemedikleri ve yeterli bir hizmet veremedikleri açıkça görülmektedir.

Örgüt ağı olarak ikinci büyük potansiyele sahip halk kütüphanelerimiz ise Kültür Bakanlığına bağlı olarak hizmet vermektedir Halkın üniversitesi olarak bilinen halk kütüphanelerinin eTürkiye sürecinde üstlenmeleri gereken önemli görevler bulunmaktadır. Halk Kütüphanelerimizin internet bağlantısı ve bilgi hizmetlerinin verilmesinde bilişim teknolojilerinin kullanılması konusunda aşmamız gereken önemli sorunlar bulunmaktadır. Bu sorunların başında Halk Kütüphanelerimizin internet hizmetlerini yürütmelerini gerektirecek bütçeye sahip olmamaları gelmektedir. Kendi olanakları ile Dial-up bağlantıları gerçekleştiren kütüphanelerimizde telefon ücretlerini ödemedi büyük sorunlarla karşılaşmaktadırlar

Bilgi ve teknolojik alt yapısı gelişmiş ve iyi bir hizmet verdikleri düşünülen Üniversite kütüphanelerimiz ise Yüksek Öğretim Kuruluna bağlı olarak çalışmaktadır. Bugün 23'ü özel olmak üzere, 76 Üniversitemiz bulunmaktadır. Bu Üniversitelerimizde bilgi hizmetleri, Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlıkları yapısı içinde hizmet alanlarını gerçekleştirmektedir.

Üniversite kütüphanelerimizin büyük çoğunluğu, ulusal akademik ağ yapılanması içinde, teknolojik alt yapı sorununu çözmüştür. Bugün internet aracılığı ile pek çok bilgiye erişilebilmektedir. Bununla birlikte elektronik kütüphane konusunda da üniversitelerimizde önemli adımlar atılmış ve pek çok bilgi bankasına erişim olanakları sağlanmıştır. Bu kütüphanelerimizin en büyük sorunları, yetişmiş eleman ve yeterli bütçenin olmamasıdır.

Araştırma kütüphaneleri içinde önemli bir yer tutan Milli Kütüphanemiz de Kültür Bakanlığına bağlı olarak çalışmaktadır. Milli Kütüphane, teknolojik alt yapısını tamamlanmış ve sistemini sürekli güncelleme aşamasında önemli adımlar atmıştır. Bugün sahip olduğu bilgi kaynaklarının büyük bir bölümünün bibliyografik kayıtlarını, bilgisayar ortamına aktarmış ve internet üzerinden hizmete sunmuştur. Bu kütüphanemizin de en büyük sorunu yetişmiş personel ve yeterli bütçesinin olmamasıdır.

Özel kurum ve kuruluşların bünyesinde oluşturulmuş bilgi merkezleri de bağlı oldukları kurumun hizmet alanları ile ilgili konularda bilgi hizmeti vermektedir. Bu bilgi merkezleri de teknolojik alt yapı ve hizmet unsurları açısından iyi durumdadır.

1996 yılında ULAKBİM'in kurulmasından sonra 1997 yılından itibaren Ankara-İstanbul-İzmir arasında kurulan omurgaya bugün hemen hemen tüm üniversitelerimiz değişen hızlarda bağlanmıştır. Üniversite kütüphanelerimizin iletişim alt yapısının başarısında bu çalışma yatmaktadır. Bugün ülkemizde 3-5 milyon internet kullanıcısı, 33 bin alan adı ve 135 bin civarında internete bağlı makine bulunmaktadır. (www.internethaftası.org.tr/senlik.html)

İletişim alt yapısının büyük oranda gerçekleştirilmiş olması üniversite kütüphanelerimizin elektronik yayınların hizmete sunulması ve e-dergi aboneliklerinin yaygınlaşmasına da etken olmaktadır. Üniversite kütüphanelerimizin e-dergi abonelikleri ve elektronik veri tabanlarını sağlanması konularında da ülkemizde önemli adımlar atılmıştır.

Konsorsiyum Çalışmaları : Hızla çoğalan bilgi kaynakları ve bilgiye erişim maliyetinin buna paralel olarak artışı ile kütüphane bütçelerinin yetersiz oluşu kütüphanecileri yeni arayışlara yöneltmiştir. Kullanıcının gereksinim duyduğu bilgiyi en kısa zamanda hizmete sunmayı amaçlayan kütüphaneler, bilgi teknolojilerini kullanarak hizmet vermekte karşılaştıkları sorunları çözmek ve bilimsel dergi ve veri tabanlarını elektronik ortamda sağlamak ve hizmete sunmak için konsorsiyum oluşturma yoluna gitmişlerdir.

Ülkemizde bu amaçla 1999 yılında ANKOS(Anadolu Üniversite Kütüphaneleri Konsorsiyumu) kuruldu. Bilimsel bilgiye erişimi artırmak ve üniversite kütüphaneleri arasında iletişimi güçlendirmek açısından önemli görevleri yerine getiren ANKOS başlangıçta sınırlı sayıda üyesi bulunmasına karşın bugün 56 üye kütüphane ve en önemli yayınevlerinin içinde yer aldığı 15'in üzerinde veri tabanı araştırmacıların hizmetine sunulmaktadır.

OBES Projesi: Konsorsiyum çalışmalarının başarılı olması ülkemizde başka işbirliği çalışmalarına da öncülük etmiştir. Bunların başında da ortak belge sağlama hizmeti olan OBES gelmektedir. Ankara'daki dört üniversite ve ulakbim arasında gerçekleştirilen bu projede kurye sistemi kullanılarak araştırmacılarının istedikleri makalelerin fotokopileri sağlanmaktadır. Bilkent, Gazi, Hacettepe ve ODTÜ ile Ulakbim arasındaki bu işbirliğinde makalelerin iletiminde kurye sistemi yerine teknolojik olanakların kullanılarak diğer üniversitelerinde katılımı ile genişletilmesi planlanmaktadır.

Türk Kütüphaneciler Derneğinin Çalışmaları: Ülkemizde kurulan ve ülke genelinde örgütlenmiş ilk mesleki kuruluşumuz olan TKD ülkemizde bilgi hizmetlerinin etkin olarak verilmesinde önemli rolü olan kütüphanecilerin sürekli eğitimi, elektronik yayıncılık ve kütüphanecilik mesleğinin toplumda yerini istenilen seviyeye ulaşması için önemli çalışmalar yapmaktadır. Bunlar:

Yayın Faaliyetleri: Kütüphanecilerin mesleki eğitimlerini geliştirmek, onları yeni gelişmelerden haberdar etmek ve sürekli eğitimlerini sağlamak amacıyla 1952 yılından beri yılda dört kez yayınlanan Türk Kütüphaneciliği dergimiz bu yıl 50.yılımı kutlamaktadır. Dergimizin 50 yıllık sayıları tam metin olarak elektronik ortama aktarılmıştır. Dizinleri ile birlikte son 10 yılını 2001 yılında hizmete sunduğumuz Türk Kütüphaneciliği bu kütüphane haftasında tam olarak hizmete girmiştir.

Dergimiz dışında yine güncel gelişmeleri tartışmak ve bu yenilikleri meslektaşlarımızla paylaşmak için çeşitli kitaplar da yayınlanarak hizmete sunulmaktadır.

Kongre ve Konferanslar: Konusunda uzman kişilerle akademisyenlerin katılımı ile sürekli eğitim işlevini de yerine getiren konferanslar ve başta kütüphane haftaları olmak üzere çeşitli

bilimsel toplantılar yapılmaktadır. Bu etkinliklerde diğer kamu kurumları ve üniversitelerle işbirliği yapılmaktadır.

Diğer Etkinlikler

- Bilgisayar okuryazarlığını geliştirerek kütüphanecilerin daha etkin hizmet verebilmelerini sağlamak amacıyla düzenlenen bilgisayar ve internet kursları.
- Ulaştırma Bakanlığı internet kurulu ile birlikte, internet haftaları, inet-tr toplantılarına düzenleyici olarak katılarak elektronik kütüphane konusunda panel, konferans ve tartışma gruplarının planlanması.
- İnternet kurulunda yapılan girişimler sonucu halk kütüphanelerinin internete bağlanmasına destek olmak amacı ile Türk Telekom ve özel firmalardan katkı sağlanması.
- Kütüphanecilik Bölümlerinin adlarının değiştirilmesine zemin oluşturan Bölüm ve Anabilim Dalı Başkanlarının bir araya gelmelerini sağlayarak çalışmalara katkı verilmiştir. Bu çabalar Hacettepe Üniversitesin de büyük gayreti ile sonuç bulmuş ve Bölümlerin adları “Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü” olarak değiştirilmiştir. 2002-2003 öğretim yılından başlayarak yeni ders programları ve eşit ağırlık puan türüyle alınacak öğrencileri ile eğitim yapacaklardır.

Milli Eğitim Bakanlığı ile İşbirliği: Milli Eğitim Bakanlığına bağlı okul kütüphanelerinin etkin olarak kullanılmasını sağlamak ve okul kütüphanelerini gerçek işlevlerine kavuşturmak amacı ile işbirliği programı geliştirilmiştir. Bakanlık yayınladığı genelge ile okul kütüphanelerinin işlevsel olması için TKD ile işbirliği yapmalarını tüm okullara duyurmuştur. Dernek çatısı altında kurulan okul kütüphaneleri sürekli grubu ile de çalışmalar sürdürülmektedir.

Sonuç:

Avrupa Birliğinin 5. Çerçeve programında en büyük payı ayırdığı bilgi toplumu teknolojileri alanında ülkemizde de TUENA raporuyla başlayan çalışmalar ulusal bilgi politikası oluşturma aşamasında başlangıç noktası oluşturmalıdır. Bilgi toplumu olmak ve Avrupa Birliği ölçütlerine erişebilmemiz için kısa ve uzun vadede yapmak zorunda olduğumuz işler vardır. Bunlar:

- Kütüphane ve diğer bilgi merkezlerinin ve bilgisayar laboratuvarlarının sürekli açık tutulmasını sağlayarak, hafta içi çalışanların ve öğrenci dışındaki araştırmacılarında yararlanmasını sağlamak,
- İnternet üzerinden eğitim içeriği hazırlamak ve hizmete sunmak,
- Ulusal bilgi uçurumunu engellemek,
- Sanayi-üniversite işbirliğini daha verimli hale getirmek,
- Eğitimcileri eğiterek daha büyük kitlelerin bilgilendirilmesini sağlamak,
- Eğitim planlamalarını daha uzun vadeli (20-50 yıl) yapmaktır.

Ayrıca Bilgi toplumunun değer birikiminin bilgi üzerine olacağı gerçeğinden hareketle Bilgisayar ve enformasyon okuryazarı olan bir kuşağın yetiştirilmesi ve bilgisayar okuryazarı olmayan yetişmiş kuşağın da bu yeteneğe kavuşturulması için programlar düzenlenmelidir. E-devlet uygulaması mutlaka hayata geçirilmelidir. Ancak bu girişimler gerçekleştirildiğinde Avrupa Birliği yolunda, bilgi hizmetleri boyutunda önemli bir adım atılmış olacaktır

Kaynakça:

Özcivelek, Rukiye. (2000). “Avrupa Birliği bilgi toplumu teknolojileri programı ve Türkiye’de durum”. *Türkiyenin adaylık sürecinde Avrupa Birliği Araştırma ve Teknoloji Geliştirme faaliyetlerine bir bakış*. İçinde (41-46). Ankara: TÜBİTAK,2000.

Pak, Namık Kemal. (2000). “Türkiye Avrupa Birliği bilim teknoloji ve araştırma politikaları”. *Teni Türkiye*. 6 (36): 901-910.

TÜSİAD.(2001). *Avrupa Birliği Yolunda Bilgi Toplumu ve e-Türkiye*. İstanbul. Türk Sanayici ve İş Adamları Derneği.

Vural, Oktay. (21 Mart 2002). “Internet Haftası Basın Toplantısı” [çevirimiçi] elektronik adres: www.internethaftası.org.tr/senlik.html) 03.02.2002.